

kritika

A *Fényérzék* – *Személyes* című kiállítás tere, Savaria Múzeum, 2017
(Fotó: Dénes Nóra)

BASICS BEATRIX

FOTÓTÖRTÉNET - VÁROSTÖRTÉNET

KIÁLLÍTÁS A SZOMBATHELYI SAVARIA MÚZEUMBAN

[1] Photography is not an Art. Neither is painting nor sculpture, literature nor music. They are only different media for the individual to express his aesthetic feelings; the tools he uses in his creative art.

„A fotográfia nem művészet. Ahogy a festészet, szobrászat, irodalom, zene sem művészet. Ezek csak különféle eszközök arra, hogy az emberek esztétikai érzéseiket kifejezzék, az alkotás eszközei.”¹ Alfred Stieglitz provokatív kijelentése a New York-i *The Sun* 1922. március 14-i számában közzétett, *Is Photography a Failure?* (*Kudar-e a fotográfia?*) című írásában volt olvasható.

Stieglitz volt az, akinek ösztönzésére a Metropolitan Museumban a fotográfiai gyűjtés elkezdődött, 1928-ban ajándékozott először egy jelentős anyagot a múzeumnak, amely saját műveit is tartalmazta. A múzeumi gyűjtés közben a fotográfia kétféle módon jelent meg – mint önálló műalkotás és mint történeti forrás. A kettő persze nem zárta ki egymást, akár a festészet és a grafika esetében, de a fotográfia ezeknél erőteljesebben választotta szét a kettőt. Az Alessandra Mauro által szerkesztett, 2014-ben megjelent kötetben például a fotográfiai kiállítások történetét vizsgálva elsősorban az úgynevezett művészi fotográfiai tárlatairól kaphatunk értékelést.²

[2] Alessandra Mauro: *Photoshow. Landmark Exhibitions That Defined the History of Photography*. Thames and Hudson, London 2014.

A magyarországi múzeumi fotográfiai gyűjtés és a kiállítások ezzel szemben mindkét szempontból jelentősnek tartják a műfaj szerepét, és ez különösen azért fontos, mert kijelölték az utat a szombathelyihez hasonló, különleges tárlatok számára.

A szombathelyi Savaria Múzeumban egy tematikus kiállítássorozat indult el. A két évvel ezelőtti, a helyi zsidóság történetét feldolgozó tárlat után ez év májusában nyílt meg a második kiállítás *Fényérzék – Személyes* címmel a múzeum dísztermében. Az alapkoncepciót a kurátor, Kelbert Krisztina több témára építette fel: a fotográfia történet emlékeit a város történetének illusztrálására használta, tematikusan csoportosítva a fényképeket. Mindemellett fontos szempont volt az, hogy a kurátor személyes válogatása az anyag, amelyet a fotográfusok szintén alapvetően szubjektív műveiből állított össze. A Szombathelyen (akárcsak sajnos nem kevés helyen máshol is) hiányzó várostörténeti bemutató ily módon egy nagyon merész és szokatlan „termék” lett, több részletben megformálva. A fotográfiai művészi, esztétikai értéke fontos, csakúgy, mint dokumentatív tartalmuk, jelentésük, de a kurátor szándéka szerint kiegészültek, gazdagodtak további részletekkel, személyes történetekkel, jórészt interjúkra, naplókra, visszaemlékezésekre, egykorú sajtóforrásokra alapozva.

A fotográfia és a történeti szövegek párbeszéde a kiállítás egyediségének fő forrása. Az időintervallum az 1861 és 1963 közötti több mint száz év. Ebben az időszakban nyolcvannégy fotográfus működött a városban, az ő képeiből válogatott négyszázhusz fotográfia a kiállítás alapja.

- ¶ A fotográfusok között találhatjuk az 1861-ben műhelyt alapító és egy évszázadon keresztül Szombathelyen működő, számos nemzetközi díjjal kitüntetett Knebel család tagjait – idősebb Knebel Ferenc, ifjabb Knebel Ferenc, Knebel Jenő és Knebel Terézia –, itt láthatók a hazáján kívül is elismerést szerző fotóművész, Farkas Géza felvételei, a világhírű Reismann János munkái és más jeles helyi fényképezészek művei.
- ¶ A kiállítás tere, a múzeum díszterme egyike a 19. század utolsó harmadától épülő vidéki múzeumi épületek, kultúrpaloták dísztermeinek, ezek hasonló méretűek, díszítésűek, kialakításúak, s bár e tereket építésük idején nem kiállítási célra alakították ki, legtöbbször erre a sorsra jutott. Nem is alkalmas erre ez a terem sem, de épp alkalmatlansága miatt érdekes látványtervezői feladat itt kiállítást tervezni, rendezni. A megoldás az egybefüggő nagy tér felszabdálása, labirintusszerű megformálása volt, a sötét padlóburkolaton sötét installációs elemeken, megvilágított molinókon jelennek meg a fényképek, kiragyogva ebből a borongós környezetből. Eligazításul kapunk egy szöveggel és képekkel ellátott idővonalat, mi is történt az adott időszakban a városban, mikor működtek a fotográfusok, kik voltak a képek (és a várostörténet) „főszereplői”. Megjelenik a város háromdimenziós főtere, 1934-ben még vásárt tartottak itt, emberek nyüzsögtek, boltok voltak a tere övező házakban, kirakatukat napellenző védte. A kis körablakokon újabb világokat, történeteket fedezhetünk fel. A látványterv tehát igyekezett minél változatosabb lehetőségeket nyújtani a bemutatásra és a megismerésre egyaránt.
- ¶ A terembe belépve a városkép mellett a leginkább szembetűnőek a világító óriási alakok, portrék – többnyire nők, olykor jelmezben vagy éppen divatos öltözékben. Első pillantásra azt gondolhatja a látogató, itt valami színpadiasan könnyed világgal szembesül, azonban a legkevésbé sem így van. Megjelenik ugyan a divat, a bálók, a színház, sőt a film világa is, de ezek csak fejezetei a történeteknek.
- ¶ Farkas Géza szombathelyi fotóművésznak az egyetlen magyar származású Oscar-díjas színész, Lukács Pál (1894–1971) feleségéről, Benes Daisyról (Benes Gizella, 1905–1962) készített portré- és divatfotográfia-sorozata meglepően nagyvilágias, elsősorban minden, a vidékiességről alkotott képzetünket.
- ¶ Benes Daisy férje 1943-ban az *Őrség a Rajnán* című filmben nyújtott alakításáért kapott Oscar-díjat. Daisy az ismert gyáros (és festő), Benes Pál gyermekeként

a lehető legjobb körülmények köz­é született. Apja baráti viszonyban volt Far­kas Géza fotográfussal, aki az 1920-as, 1930-as években több alkalommal ké­szített fotósorozatot a lányáról, a korszak ünne­pelt és közismert szépségéről. Daisy 1924-ben az *Országos Színházi Revü* szépségversenyé­nek egyik győztese lett. A pesti bulvárlapok rendszeresen tudósítottak róla, merre járt, mivel töl­te idejét, mai (csúf) kifejezéssel celebnek nevezhetnénk. 1925 karácsonyán egy Alfa Romeóval ajándékozták meg szülei, ez újabb témát adott a róla szóló beszámolóknak, pletykáknak. A következő évben ismerkedett meg későbbi fér­jével, Lukács Pállal. A népszerű színész akkoriban a budapesti Vígszínházban lépett fel, a városban találkoztak először, de a színészt külföldre szólította szer­ződése, ez azonban nem volt akadálya annak, hogy érzelmeit regényes módon mutassa meg: egy egész éven át mindennap három szál vörös rózsát küldetett Daisy lakására a névjegyével. Amikor 1927-ben visszatért Budapestre, megkér­te a kezét, és házasságot kötöttek. Innentől kezdve már kettejük kapcsolata lett a lapok témája, 1932-ben a *Színházi Élet* számolt be megismerkedésük és há­zasságkötésük körülményeiről. Hamarosan elhagyták az országot, a színészt a hollywoodi Paramount Stúdió szerződtette. Lukács Pál világhírnévre tett szert több mint száz film főszereplőjeként, forgatott Alfred Hitchcockkal, ját­szott többek között Elvis Presley-vel, James Deannel. 1960-ban csillagot kapott a hollywoodi hírességek sétányán. Daisy magyarországi látogatásai később is a sajtó érdeklődésének középpontjában maradtak.

- ¶ A divatfotók között a legkorábbiak Knebel Ferenc 1860-as évekbeli képei. Felesé­ge fotói, összehasonlítva fiának 1880-as évekbeli, hasonlóképpen feleségét ábrá­zolól képeivel, nemcsak a divat változásait illusztrálják, hanem jól érzékeltetik azt is, hogyan szolgálta a fotográfia műfaja ennek bemutatását. Az 1860-as éveknek a festményeket utánzó, azok kellékeit és komponálásmódját alkalmazó, merev, beállított fotográfiáit követően sokat változott a műfaj, a század vé­gétől az 1920-as, 1930-as évekig tartó kínálat jól érzékelteti, hogyan lett egyre szabadabb, kötöttségektől mentes még a stúdiófotók köre is, a szereplők már nem mereven előrenéznek, hanem mosolyognak, egymásra tekintenek, pózaik a keresetlenség látszatát keltik. Valójában nehéz eldönteni, ezek portrék vagy divatképek-e inkább, a kettő annyira elválaszthatatlanul keveredik e képeken.
- ¶ A fürdőélet fotói láttán meglepődhetünk, hiszen Szombathely nem kimondottan a vizek városaként ismert. Ám a fürdőzés iránti vágy már a 19. században épp­úgy megjelent itt is, mint Pesten vagy az ekkortájt híressé váló balatoni fürdő­helyeken. A város polgárai higiénés, rekreációs, sportolási és gyógyászati igényeinek kielégítésére születtek meg a fürdőházak, elsőként a Gyöngyös-patak mentén, Batthyány Fülöp birtokán, a 19. század elején. A 19. század folyamán

A nyüzsgő város. Vásár a Szentháromság téren, körben az Erzsébet királyné utca lakóépületeinek, üzleteinek panorámája (ma: Fő tér), 1934
(Fotó: Farkas Géza) (üvegnegatív, Savaria Múzeum)

újabb, folyamatosan korszerűsített fürdőház épült, 1893-ban gőzfürdő, amelyet később kádfürdővel és uszodával bővítettek, a helyiek által folyónak nevezett Perinten pedig ingyenes strandot, népfürdőt alakítottak ki. A 20. század elejére Szombathely harmincezer lakosára öt fürdőintézet jutott, és 1934-ben a városi strandfürdő is megnyílt (ehhez képest ma két intézmény létezik összesen a jelenleg csaknem nyolcvanezer lakosú városban, a Tófürdő, és a Termálfürdő). 1928-ban már együtt fürödhetek férfiak és nők, ugyan „a közbiztonságra és a közérkölcsökre a rendőrség ügyelt fel”, és aki „a rendes illendőség követelményeinek meg nem felelő módon” öltözködött, azt a rendőrség kitiltotta a fürdőből. A fürdőruhák – amint azt a képeken is láthatjuk – ennek megfelelően illendőek voltak, még az ékszerek sem hiányoztak a hölgyekről. Úgy gondolom, kevés szombathelyi látta eddig a fürdőzők képeit, a várostörténet bemutatásának ez a téma is eddig ismeretlen területe volt.

¶ Ahogy feltételezhetően a mulatságok világáról sem sokat tudhattunk eddig, amint a 20. század elejétől kezdve rendkívül népszerű jelmezes vigasságokról, bálokról sem. Dalosegylet, Zsidó Leányegylet, Vasmegyei Casino Egyesület jelmezes estjei, purimi vagy farsangi mulatságai, magánszalonok jelmezes estjei – egy olyan világ dokumentumai, amely mára teljesen eltűnt. A közösségi élet e szerveződéseit azóta sem pótolta semmi, még csak nem is helyettesítette, bár erre a szocialista Magyarországon voltak törekvések. Mára már ismeretlen, elképzelhetetlen, letűnt világ.

¶ A művészekről, a művészeti életéről szóló rész nyitó fényképén magával a helyszínnel, a múzeumi díszteremmel találkozhatunk – az egykori kultúrpalotában a Kultúregyesület zenekara koncertezett sokáig, ezt is láthatjuk a régi képeken. Zenészek, festők, szobrászok, költők fényképei jelennek meg itt, köztük nemcsak portrék, hanem a fellépéseket vagy éppen családi eseményeket megörökítő képek. Az oral history és a fotográfia kapcsolatát tárgyaló, néhány éve megjelent kötet³ egyik fejezete *Remembering with Images* címmel tárgyalja azt, amit itt a kurátor megvalósított, a személyes történetek és a fényképek kapcsolatát, egymást erősítő hatását. A kötet egy másik tanulmánya szerint a fényképek nemcsak az emlékezést, de bizonyos körülmények között, talán meglepő módon, a felejtést is segítik, a szereplők egy korszak tanúi és résztvevői egyszerre.

[3] *Oral History and Photography*. Ed.: Alexander Freund and Alistair Thomson. Palgrave Macmillan, New York 2011.

A közösségi élet e szerveződéseit azóta sem pótolta semmi, még csak nem is helyettesítette, bár erre a szocialista Magyarországon voltak törekvések.

A Haladás Vasutas Sport Egyesület Ökölvívó Szakosztályának tagjai, MÁV műhely, 1933
(Fotó: Knebel Jenő) (üvegnegatív, Savaria Múzeum)

Kádárműhely az 1890-ben alapított „Hoffmann Samu Fiai Ecetgyára” udvarán, 1937
(Fotó: Knebel Terézia) (üvegnegatív, Savaria Múzeum)

Hogy ez mennyire így van, azt más témák esetében is érzékelhetjük: a portrék sem csupán portrék, a halott gyermekét tartó anya vagy az első világháborús frontkatonák, a mezőn heverő nőalak, az asztaltársaság történetei nemcsak a város históriájának részei, a résztvevők életének momentumai.

¶ Talán a leggazdagabb válogatás a *Munkatér – Társadalomkép* címet viselő szekció anyaga. Ház körüli munka, iparosok, mezőgazdasági munkások, a városi ipar és kereskedelem helyszínei, a kiválasztott évszázad teljességre törekvő tematikus bemutatása jelenik meg e részben. Ha ez társadalomkép akart lenni, a társadalom peremére szorultak is meg kell hogy jelenjenek. Akár a munka terén, itt is nagyon széles a spektrum, a vándorcigányoktól a letelepedett, megélhetéssel bíró közösségig a társadalomból való kivetettségtől az abban elfoglalt legkülönbözőbb pozíciókig. A megidézett források és a fényképek egymásra rímelnek, a koldusléttől az elismert polgárokig terjedő skálán az utóbbiak története a leginkább tanulságos. Az 1904-ben Szombathely város határában megjelenő, huszonkét tagú lengyel cigánykaraván Pécssett letelepedési kéréssel folyamodott a városi tanácshoz, miután ott nem kapták meg erre az engedélyt, Szombathelyen próbálkoztak, majd innen egyenesen a fővárosba indultak. Tekintélyes, kétszáz-ezer koronás vagyonuk is fontos tényező lehetett abban, hogy Budapesten le is telepedhettek, és a birtokukban lévő felszerelést használva, ahogy a hírről tudósító lap megfogalmazta, ötvösmunkát végezhettek.

¶ A kiállításban megjelenő források, történetek, szövegek és a képek kapcsolata a látványtervben is megfogalmazódik, és bár „csak” fényképek láthatók, mégis történeti kiállítás született. Méghozzá olyan, amely az utóbbi idők európai, sőt tengerentúli múzeumi gyakorlatában már jó ideje ismerős, a kronologikus helyett tematikus történeti bemutató. Ezek a tárlatok nem az itthon a Nemzeti Múzeum állandó kiállításán még mindig látható gyakorlatot követik, a „kezdetektől napjainkig” meséléssel, évtizedekig változatlanul fennálló kiállítással, hanem a „semi-permanent”, a fél-állandó tárlat történetekből összeálló, sokféle szempontot láttató módszerét. És hogy erre nagyon is alkalmas a fotográfia műfajának kizárólagos használata, arra több példát is találhatunk. A bath-i Victoria Art Gallery 2017 tavaszán látható időszakos kiállítása - *History through a Lens: Iconic Photographs from the Incite Project* – csaknem száz olyan fotográfiát mutatott be, amelyek, ahogy megfogalmazták a kurátorok, megváltoztatták az embereknek a világ eseményeiről alkotott ismereteit. A képeket egy különleges kollekciónál válogatták össze, amelynek anyagát a „photojournalism” szóval jellemezték, ezek javarészt dokumentatív fényképek. Minden kép egy-egy történetet tár elénk. A „photojournalism” kifejezés jól érzékelteti azt a felfogást, amely a mai, fényképek, digitális képek által elárasztott világban fontossá teszi

A mezőszegei Szegedy család parkbéli humoreszkje, 1900-as évek eleje
(Fotó: Ismeretlen) (papírkép, Sávria Múzeum)

a fotográfiákat. Egyre kevésbé az esztétikai és egyre inkább a dokumentatív értékük számít. De egy másfajta értékük is, és ez a közösségerősítő és -megtartó hatásuk. Ahogy a *Lost Glasgow* nevű, csaknem száznegyvenezres Facebook-oldalon megfogalmazódott: „the Facebook page that has become a phenomenon, linking Glaswegians from all over the world with the city's past – and each other” – vagyis egy olyan oldal jött létre, amely a világ bármely táján élő glasgow-iakat összekapcsolja a város múltjával és egymással. Az oldalon közzétett fotókból nyílt meg kiállítás *Lost Glasgow – More than Just Memories* címmel a Glasgow City Heritage Trust kiállítótermeiben 2017 júniusában, e sorok írása-
kor zár a bemutató, és a nyári nyitva tartás alatt a helyieken kívül sok-sok turista látogatója is volt. A 2014-ben indult Facebook-oldal képeiből, történeteiből, dokumentumaiból válogattak a rendezők, de a rendezés lehetősége nyitva maradt minden látogató számára: a *Glasgow City Heritage Trust* honlapján felszólították őket, hogy csatlakozzanak, legyenek kurátorok, rendezzék újra a tárlatot, gazdagítsák megjegyzéseikkel, véleményükkel azokra a képekre vonatkozóan, amelyek a legnagyobb hatással voltak rájuk.⁴ A kiállítás a városról szól, a lakóiról, a történeteikről, a fennkölttől a mondénig, épületekről, munkásokról és munkásnőkről, nagyszerű emlékekről és eldugott sarkokról, jóról és rosszról.

[4] Join in, be a curator and rearrange our exhibition, then leave us a comment about the pictures you connect with the most.

¶ Az örökségvédők és a Facebook-oldal e szokatlan együttműködése nemcsak egy kiállítás időtartamára szól, a jövőben is tervezik a közös munkát és eredmények közzétételét.

¶ Mindezek a példák jelzik, a szombathelyi törekvés nagyon is együtt halad a főbb kortárs áramlatokkal. Olyan műfajokat kapcsol össze, amelyeket eddig itthon nem nagyon gondoltak összekapcsolhatónak, olyan módon, ami mind tartalmában, mind látványában, kivitelezésében újat hoz. Meglepő talán, hogy egy vidéki városban találhatunk erre példát, de nem véletlen. A kurátor, a történész Kelbert Krisztina elindult évekkal ezelőtt egy úton, amelyen szisztematikusan halad előre, olyan szakmai életművet építve, amelyre még a leginkább visszafogott jelző is a figyelemre méltó lehet.

IRODALOM

Oral History and Photography. Ed.: Alexander Freund and Alistair Thomson. Palgrave Macmillan, New York 2011

Alessandra Mauro: *Photoshow. Landmark Exhibitions That Defined the History of Photography*. Thames and Hudson, London 2014

